

ЈАСМИНА АХМЕТАГИЋ

КЊИЖЕВНОСТ НИЈЕ ПОВОД ДА ГОВОРИМ О НЕЧЕМ ДРУГОМ

Разговор водила Сања Милић

Награду „Никола Милошевић” за 2014-ту годину добила је Јасмина Ахметагић за дело *Приповедач и њрича* које је објавио Институт за српску културу из Приштине, са седиштем у Лепосавићу. Награду већ тринаест година додељује Радио Београд 2 за најбољу књигу објављену у протеклој години у области теорије књижевности и уметности, естетике и филозофије.

Јасмина Ахметагић је доктор књижевних наука, радила је у Земунској гимназији, Народној библиотеци Србије, на Универзитету у Новом Пазару. Сада је виши стручни сарадник у Институту за српску културу Приштина/Лепосавић.

Ахметагићева је до сада објавила девет теоријских и једну песничку књигу: *Антички мити у њрози Борислава Пекића* (2001), *Поѡраѡа која јесам: о ѡрози Владана Добривојевића* (2002), *Унуѡраѡиња сѡрана ѡосѡмодернизма: ѡѡлед на ѡеорију / о Павићу* (2005), *Антироѡојеја – библијски ѡодѡекси у Пекићевој ѡрози* (2006), *Дажд од живоѡ уѡљевља: чиѡање с Библијом у руци ѡрозе Данила Киѡа и Мирка Ковача* (2007), *Злосѡављање и друѡе ѡубавне ѡесме* (2009), *Приче о Нарѡису злосѡављачу: злосѡављање и књижевности* (2011), *Невидљиво збивање – ѡравославна духовности у ѡрози Гриѡорија Божовића* (2012), *Књиѡа о Досѡојевском: болесѡ ѡрекомерноѡ сазнања* (2013) и *Приповедач и ѡрича* (2014).

Текстови и књиге Јасмине Ахметагић неретко изазивају полемике на које је она увек спремна да бритко и страствено одговори, њен приступ тумачењу књижевног дела је свеж и другачији и зато

је поштују и они који се са њеним ставовима не слажу. Овај разговор за *Лейолис Мајице српске* вођен је поводом награде „Никола Милошевић”.

Сања Милић: *Какав је Ваџи однос према делу Николе Милошевића?*

Јасмина Ахметиџић: Никола Милошевић је несумњиво оставио велики траг у нашој култури, али се најрадоснији део мог односа према његовом опусу састоји у живом интелектуалном неслагању са закључцима његових интерпретација. Даћу Вам један пример, а има их много. Професор Милошевић, на пример, каже да је Хамлет нихилиста. То је закључак са којим се никако не могу сложити, али пут којим тече његова анализа, најпре нам открива како сам Милошевић тумачи нихилизам, у оквиру каквог мисаоног оквира се креће, те је његова интерпретација кохерентна, уверљива и не значи олако етикетирање јунака, већ следи из мисаоног система који је претходно изложен. За мене је основа у начину мишљења из којег се изводи закључак, то је оно што у тексту очаравља, чак и кад се са закључком не слажем. Да би то неслагање било радосно и стваралачко, предуслов је поштовање личности, а моје поштовање према Николи Милошевићу почива пре свега на начину мишљења из којег извиру његове интерпретације, страсти с којом су писане и да, за мене врло важно, језику којим су писане: из његових текстова се види да пише другом, настојећи да буде разумљив, логичан и приступачан. Сматрам да се истинско образовање и интелект одражавају у језику: свако језичко и стилско замешатељство у критичким и теоријским књигама за мене је сигнал недостатка јасноће у мислима. Наравно, ни дело Николе Милошевића није, по мом мишљењу, вредносно уједначено; разликују се текстови настали у различитим деценијама његовог рада. Професор Милошевић је поставио основе интердисциплинарног проучавања код нас и доследно га се држао. И зато је, између осталог, у мом доживљају, његово дело увек у дубокој вези са животом. С друге стране, његова психоаналитичка тумачења књижевности ишла су до закључака о самим писцима, што никада није била сфера мог интересовања, чак то доживљавам и као прекршај основних постулата теорије књижевности. Али, не треба заборавити колико је Никола Милошевић био у стању да уочи, издвоји, именује основни поступак једног аутора. Поменућу само његов термин *миџомахија* за опус Борислава Пекића: колико је суштински тим појмом захватио феномен Пекићевог односа према миту, наизменично присуство ремитологизације и демитологизације у

његовом делу, а чини ми се и саму срж Пекићевог дела. Никола Милошевић је урадио много, његове студије из *Зиданице на јеску*, рецимо, класични су примери његове виспрене и аналитичке мисли. Иако је неминовно да човек што више уради, то остави бројније трагове своје несавршености, величина Николе Милошевића види се у томе што је та несавршеност веома подстицајна за нас, и већ по томе само условно несавршеност.

Ваши иприсију књижевним делима која анализираше у награденој књизи је интердисциплинаран, али ипримай има ипримена теорија из области психологије, па и психијатрије. Слично је и у Вашим књигама Приче о Нарцису злостављачу: злостављање и књижевност (2011) и Књига о Достојевском: болест прекомерног сазнања (2013). Зашто? Да ли ипримена поменутих теорија (и код Вас и код других аутора) продубљује, обогаћује тумачење књижевности?

Да не мислим да су приступи које помињем корак у разумевању књижевности, не бих се на њих одлучила, јер књижевност мени није повод да говорим о нечем другом. Ако, ослањајући се на знања из психологије и психијатрије, објасним боље јунаке и њихове међусобне односе, онда то свакако јесте корак у разумевању значења дела, па и начина на који је то дело начињено таквим какво је. Јер откривање јунака није искључиво пут, како се олако може мислити, ка разумевању тематског слоја књижевног дела. Свака се анализа у књигама које помињете ту не довршава. Када је реч о *Књизи о Достојевском*, управо ми такав приступ омогућава да изађем из постојећих оквира у које је анализа одабраних дела већ смештена, а тумачење романа *Двојник*, на пример, репрезентативан је пример анализе ослоњене на средства која нам даје теорија књижевности с једне, и психологија с друге стране. У књизи *Приповедач и прича* подробно осветљавање онога ко говори – самог приповедача, дакле – наравно да мора омогућавати потпуније разумевање приче, догађаја и односа са другима у тој причи коју приповеда једина особа од које су зависни сви смислови које посредује. Сматрам да је управо неосветљавање тог јединог извора информисања доводило до погрешних интерпретација.

У књизи Приповедач и прича ишцеште о романима из различитих култура насталим између 1921. и 2006. године. Шта је ипресудило да одаберете бац ових десет романа? (видети напомену на крају текста)

Избор никад није априоран, бар код мене, већ паралелан са процесом стварања књиге. Када узмем у озбир временски распон у коме су настајали текстови, ова је књига писана бар десет година. Када су написани неки од њих, нпр. текст о Константиновићевом *Изласку*, који је настао давно и први, или о Пекићевом роману *Како ујокојиши вамџира*, књигу нисам имала на уму. Међутим, са одређене временске дистанце, видела сам да постоји једна тема којој се стално враћам и исписујем је из различитих углова: однос приповедача у првом лицу са причом коју казује, а преко ње са собом, другима и прошлим догађајима. Тада сам схватила дубоку повезаност тих текстова, јер случај манипулативног приповедача никако није појединачан, већ системски и то сам најпре изразила у низу текстова, па потом сагледала целовитост приче коју причају и наставила низ... Моја свест о манипулативном приповедачу расла је скупа са књигом.

Уводније појам „манипулативног приповедача”. Какав је њо приповедач?

Манипулативни приповедач је онај који се служи манипулативним стратегијама у прикривању истине и наметању своје верзије прошлих догађаја. Он се исповеда, он је једини извор информисања о причи коју посредује, али у исти мах постојање манипулативних стратегија сигнализира да исповест није циљ по себи, већ да се она одвија ради других циљева: ради обмањивања и самообмањивања. У том смислу, уколико не расветлимо технике којима се служи у прикривању истине (а приповедач манипулативном аргументацијом намеће а не доказује своје мишљење, логорејом властити напад на другог представља као одбрану од другог, служи се иронијским дискурсом, техником понављања, нарочитом стилизацијом исказа, компликованом синтаксом итд.), значење приче нам измиче. Важно је приметити, међутим, да приповедач може да манипулише другима, али и самим собом и у овој књизи су осветљена оба феномена. Кроз различите текстове су дати примери и различитих облика манипулације: иако чине исто, приповедајући о себи и догађајима у свом животу, заправо јунаци не чине увек сасвим исту ствар, јер се мотиви разликују, као и последице које то има по структуру романа.

Већина приповедача се, у романима које њумачише, исповеда. Колико је монолошка форма исповести захвална за манипулацију и у каквој је вези са утврђивањем „жељеног” идентитета?

Манипулативно приповедање није резервисано само за прво лице – то је тек простор који сам изабрала за проучавање тог специфичног феномена, али се простор може проширити. И свезнајући приповедач може да манипулише распоредом сижејних јединица, обликовањем својих карактера и тако може да остави трагове на основу којих ћемо уочавати несклад између поруке коју на првом плану обликује у роману, и оне која се обликује у позадини. На неки начин се тиме, у другом смислу, бавио Никола Милошевић, када се усредредио на проблем кохерентности. Међутим, за мене је био изазов управо приповедач у првом лицу, јер је од своје приче неодвојив. Изазовна ми је приповедачева интроспекција која то заправо и није, него је тек привид интроспекције. Да би приповедач могао себе да разобличи, нужно је да бар у одређеном степену надрасте проблем о којем сведочи. И дешава се да постоји дистанца између времена приповедања и времена саме приче, што приповедачу ствара илузију да је надрастао давнашњег себе, али се испоставља да временске дистанца није сама по себи гаранција да је прича истинита. Различити су начини на који се превазилази кризни догађај и прича коју себи исприча јунак у том тренутку, ради одржавања властитог ега, заправо и не бива доведена у питање када се одлучи да о њој приповеда. Тек се конструкција ојачава. Типичан је пример Пекићев Конрад Рутковски. И нараторка Гордеровог романа *Витиа бревис* чини исто: оснажује својим приповедањем своју верзију догађаја, и заправо саму себе не доводи у питање. Ахмед Нурудин је другачији. Он заиста пише искрено и разобличава праву природу своје вере, јер у једном часу досеже тачку из које јасно види себе, али у наредном тренутку живота он понавља истоветну грешку ка којој га усмерава устројство његовог карактера. Тако приповедачева прича о прошлости не само да открива какву то слику о себи жели да изгради, одржи или ојача наратор, већ и обрасце његовог понашања који се понављају и које јунак до краја не успева да прерасте.

У роману Излазак Радомира Константиновића исповеда се Јуда. У свом огледу „Како је Христос издао Јуду“ о Константиновићевом Јуди-приповедачу оспоравате мишљења њо којима је реч о „антимесижанској књизи“. Зашто њо није антимесижанска књига?

Тврдити да је нека књига антимијанска значи једном речју обухватати и њен садржај и основни смисао. Константиновићев приповедач је Јуда, који јесте антимијански расположен, али је за значења овог романа пресудно разумевање његове егзистенцијалне

ситуације и мотивације приповедања: он се исповеда у ноћи након Христовог распећа, када је пророковано и његово самоубиство. *Изразак* је својеврсно јеванђеље по Јуди, и Месија је Јудин Месија, онако како га Јуда види и доживљава. Међутим, прави проблем настаје када почнемо да запажамо пукотине у Јудиној причи, када уочимо да постоји разлика између начина на који Јуда заиста доживљава Христа и начина на који нам га представља, а ту би требало да у истинској исповести стоји знак једнакости. Расветљавањем лажи који је Јуда изрекао (а да је тако упозоравају детаљи расути у његовој причи) води нас ка преиспитивању мотивације његове клеветнички уобличене приче о Христу, па пажљив читалац закључује да Јуда сам себе као приповедача дисквалификује. Иако су Јудини експлицитни искази усмерени против Христа, који је у његовој верзији приче манипулатор, Константиновићева књига говори о судбини Месије у свету, који најпре мора бити распет, па потом оклеветан. Антимесијански роман је Пекићево *Време чуда*, које тематизује не судбину Месије у свету већ човекову судбину са месијом шарлатаном.

Важан део „биографија” већине приповедача које анализираше је однос према религији. Да ли се на њиховој оданости вери, или на њеном изневеравању, боље види манипулативност у приповедању?

Манипулативни приповедач није ни у каквој вези са религијом, осим уколико му религија није средство за манипулисање других и себе. Тако да не можемо говорити о томе да је оданост вери, или њено изневеравање релевантно. То није ништа релевантније од његових других оданости и изневеравања. У мојој књизи се тај проблем темељно разматра у два случаја, а помиње још у једном, и у сва три романа о којима је реч проблем је постављен самом причом. Наиме, Ахмед Нурудин у *Дервишу и смрти* као важан део свог идентитета, чак и пресудан, узима своју веру. Како одмиче његова прича све више видимо и каквог је квалитета та вера била, односно показује се да је он и као верник, био идеолог. Други случај је роман *Вийна бревис* Јустејна Гордера у којем приповедач – а то је некадашња дружбеница Аурелија Августина – проблематизује Августинов однос према вери, тврдећи да је он изневерио љубав, која је основни постулат вере. Природно је да се њене тврдње провере, да се Августинове *Исповести* сучеле њеној интерпретацији у роману, а то ме водило откривању њених манипулативних приповедних стратегија којим изневерава Августинов текст, и заправо у читавом току романа спроводи разобличавање

његове личности из властитих, сасвим психолошких разлога. Интертекстуалност Гордеровог романа сама нас усмерава ка компаративном читању.

Однос приповедача према вери у *Вјечнику* Неџада Ибришимовића није посебна тема, али се узима у мом *доказном ипосиуику ипроив јунака*, који противречи постулатима властите вере на коју се позива.

Оглед у ком се најјасније види Ваш вредносни суд о конкретном роману је иексџи „Приповедач без кредибилиитета: ко, како и ЗАШТО ипроиведа у 'Вјечнику' Неџада Ибришимовића". У осталим огледима у књизи естетике оцене нису експлицитне. Зашто, или коју од књига о којима све овде писали смайраше најбољом?

Естетска оцена је у овом роману експлицитна, јер је мој став да је манипулативна техника одредила поетику овог романа. Тај текст је и ушао у књигу зато што се појам манипулације показује у још једном облику: сада ту више није реч о приповедачевом лагању себе и других поводом властите приче, већ о манипулативности као принципу на коме се изграђује структура романа, а и даље се гради техником наративе у првом лицу. Тако је тај текст по себи, и то кажем успут, јер бих могла илустровати и другим примерима, добар одговор на Ваше питање колико се мојим приступом осветљава књижевност сама. Ако је приповедач у том степену неодређеног идентитета да се, упркос свим подацима које је дао о себи, не може јасно казати ко је он, а то КАКО из наслова текста упућује да осветљавам његов начин приповедања, онда је питање ЗАШТО иронијски присутно, јер приповедач коме се може на крају књиге поставити питање о разлогу приповедања није испунио свој задатак. Преостале књиге којима се бавим су већ више или мање дела класика (само *Вийа бревис* и *Вјечник* су релативно новијег датума) и одговор на питање коју од њих сматрам најбољом би се можда поистоветио са одговором на питање коју ја највише волим, а то се мења, јер сам се овде бавила претежно књигама које волим. Ако бих ипак морала да издвојим неку, нека то буде она коју сам највећи број пута прочитала: *Дервиш и смрт*. Прочитати једну књигу шест пута, и уживати у њој као да је тек откриваш, не говори само о читаоцу већ и о књизи.

На који начин је за разумевање Ваше књиге Приповедач и прича кључни део њен Appendix под називом „Грех солисизма: иправославно учење о греху и психолошке теорије нарцизма”?

Не бих се сложила да је то кључни део, али да јесте значајан и посебан указала сам већ чињеницом да текст стављам на крај књиге и посебно означавам. Тим текстом релативизујем изнутра психолошки приступ који је углавном заступљен у мојој књизи, и тај текст обједињује све оне мотиве који су у току целе књиге излазили из психолошких оквира и пружа радозналом читаоцу веома јасно објашњење. Према мојим сазнањима најдубљи приступ човекој личности досегнут је у оквирима православне филозофије, односно егзистенцијалистичке психологије, и последњим текстом у књизи упозоравам на тај мисаони оквир који као аутор књиге не напуштам ни када се користим тзв. селф-психологијом или тумачењем снова. Психологијом се помажем у разумевању књижевности, али је као науку не прецењујем. Верујем да се дух човеков разбољева а не само психа, као што верујем да дух лечи и да је баналност тешка душевна болест. Немогуће ми је, дакле, било да завршим књигу без тог додатка. Уосталом, и у књизи о Достојевском, након подробне психолошке анализе јунака *Зайиса из њодземља* правим један сличан заокрет. Стало ми је да покажем сродности између ових, на први поглед јако удаљених система мишљења, као што су психологија и православна филозофија, јер се оне и у мени преплићу, показујући да су под одређеним углом посматрања ове области веома близу.

У Appendix-у са нарциситичким њоремећајем личности не њоредише ѓордоси, конкретни смртни ѓрех чији се оииси ѓошово дословно њоклаијау са дефиницијом њоѓ њоремећаја, већ са ѓрехом као ѡаквим. Који су Ваши арѓументи за ѡо?

Будући да у том тексту желим да покажем она преклапања и подударности које произилазе из два сасвим удаљена система мишљења, као што су православна духовност и психологија, није ми дозвољено да према властитом препознавању конкретног греха, преправљам православне текстове на које се у својој интерпретацији ослањам. И сасвим неук човек уз неколико објашњења може да уочи везу гордости и нарцизма, али мој циљ никако није био да поједностављујем читаво поимање греха како бих неукости олакшала разумевање. У тексту се бавим узроцима постојећег „стања духова у свету”, са становишта православне филозофије и психолошких теорија, а ти узроци су, и то је у тексту јасно исказано, много комплекснији од пуког преименовања гордости у нарцизам и обрнуто.

Колико њрајније домаћа њроучавања књижевности, да ли нешто недостије (ѡрисѡуѡи, методологије, синѡетичке књиѡе...) на нашој теоријској сцени?

Код нас је уобичајено да се сваки психолошки приступ књижевности зове „психоаналитичким”, што је страшно поједностављивање и далеко је од истине: моје књиге та реч не покрива готово ни мало. Такође, упорно се и без имало преиспитивања да ли је то баш тако, сваки контакт књижевности са психологијом, назива „психологизацијом”, што је по себи вредносни суд којим се текстови ослоњени на психолошка сазнања осуђују за психолошки редуccionизам. То је страшно површно читање, а могуће је управо због велике празнине у нашем проучавању књижевности. Ово чиме се ја бавим баве се читаве школе истраживача, на пример, на универзитету у Флориди постоји посебан одсек за проучавање односа психологије и књижевности. Текстови тих проучавалаца толико су међусобно различити, неки у присним односима са теоријом књижевности, други представљају кретање по ободу књижевног дела. На све то се не може једноставно залепити исто име: „психоанализа”, нити се све то може осудити за редуccionизам. Став наше академске средине је често априоран и почива на давнашњем разумевању да је то „спољашњи” приступ књижевном делу. Од времена када је то с разлогом сматрано спољашњим приступом, толико се тога променило и толико је доприноса психологија дала проучавању књижевности, да остати при таквом ставу за мене значи напросто бити тврдоглав и нерадознао. Културолошка или постколонијална проучавања књижевности готово су по правилу редуccionистичка, али су већи простор добила (или све више добијају) у академским истраживањима, па се то често превиђа. Моја су проучавања, наравно као и сва друга, подложна различитом вредновању, али је неупитно да попуњавају празнину у нашим теоријским приступима.

И за крај разговора ѡдајѡак из Ваце био-библиоѡрафије и ѡиѡање у вези са ѡим: до сада сѡе објавили десетѡ књиѡа, деветѡ теоријских и једну збирку ѡоезије – Злостављање и друге ѡубавне песме (2009). Хоће ли ѡа ѡесничка књиѡа осѡаѡи усамљена у Вацѡем ѡѡусу?

Не знам. Имам нових песама, премало за збирку, превише да кажем да их не пишем уопште. На нову збирку не мислим, али је не искључујем. И прва збирка поезије је настала када сам могла да издвојим довољан број песама којима сам била задовољна. Ако

настане друга, биће то по истом принципу. Начелно, много је мојих емоција и много најличнијих искустава садржано и у теоријским књигама, као подтекст, окидач, решавање проблема који ме лично збуњују, интригирају или оптерећују, те су и оне посредан начин самоизражавања, које је у основи сваког мог, а можда и свачијег писања: и теоријског и поетског. Можда и зато поезији у мом опусу припада много дискретније место: она настаје у нужди, када је оном што иначе саопштавам на другачије начине потребно својеврсно „појачање” и када се наметне као облик који најпрецизније може да изрази преовлађујућу струју осећајности у мени. Зато је у мом случају писање поезије као грип. Нежељено али повремено неизбежно стање.*

* Јасмина Ахметагић анализира романе: *Вийа бревис* Јустејна Гордера, *Како ујокојийи вампира* Борислава Пекића, *Понорница* Скендера Куленовића, *Вјечник* Неада Ибришимовића, *Дервиш и смрт* и *Тврђава* Меше Селимовића, *Излазак* Радомира Константиновића, *Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, *Штилер* Макса Фриша и *Исјовесии* Аурелија Августина.